

Liturgie in Nederland 1965

Grote kansen, tragische illusies

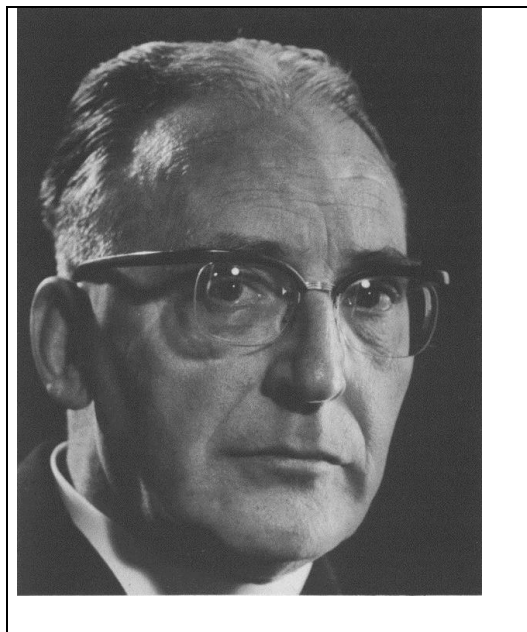
Door prof. dr. F.G.L. van der Meer
hoogleraar te Nijmegen

“Jullie Katholieken – zei Winston Churchill tijdens de Battle of Britain tegen Douglas Woodruff van The Tablet – *you can pay your respects to your Maker in the decent obscurity of a dead language*”.

Compliment of niet, het gaat vandaag niet meer op, Goddank en helaas. Een overleefd Paradijs is voorgoed verloren; aan het Herwonnen Paradijs zijn wij nog niet toe. De oude tuin is nu een opgespoten terrein met bouwketen, kleine bazen, en, rondom, de enorme zwijgende resten van het verleden.

Over de door de Constitutio, een nobel document, voorgeschreven vereenvoudigingen in de liturgie is geen discussie, iedereen is daar blij mee, en de ingewijden het meest. Men vraagt zich af, of dat ook geldt van het plotseling invoeren van de volkstaal. De *stijlgevoeligen* ergeren zich aan die merkwaardige inconsequentie: een Latijnse Hoogmis met Nederlandse invoegsels, naast een Nederlandse viering rondom een Latijnse kern. Dat lijkt provisorisch; doch het is voorschrift. De *overtreders*, met al hun edele bedoelingen, wekken de schijn, het wettig gezag voor voldongen feiten te stellen, want geen mens gelooft, dat de Overheid werkelijk zóveel proefvelden heeft toegestaan.

De *onvervaardigen* gaan hun gang; *de van nature eerbiedigen* gehoorzamen en houden zich aan het disparate drukwerk, dat hun, men weet niet met welk gezag, wordt toegezonden.

De “*stille mis*” in de volkstaal is, dunkt mij, voor priester en gelovigen, zeker in een kleine ruimte, te midden van een vrome gemeenschap, een onwaardebaar geschenk; het is een viering zonder luister. Zoals vroeger, maar inniger en levendiger; beproefde recitatieven en eenvoudige meerstemmige responsen kunnen haar opheffen. Doch het is niet de stille viering en het zijn niet de hybridismes bij zondagse halfgezongen diensten, die in de huidige chaos het meeste opvallen. Dat is iets heel anders.

Dat is het verbluffende feit, dat de gave Latijnse Hoogmis in de oude sterke stijl, die Constitutie en bisschoppen willen handhaven naast de geringere vieringen, en die sinds Beukering, Oosterhout, de Keizersberg en de predikers der Liturgische Beweging zelfs op kleine dorpen de eredienst orde en waardigheid had geschonken, al in de Kerstdagen in grote delen van onze kerkprovincie met geen Diogenes-lantaarn meer te ontdekken viel.

Met vlag en wimpel is een deel van onze bezorgde clerus de Latijnse domkerk uitgerend om zich plotseling uit te leven in conventikels, die het midden houden tussen opwekkingsbijeenkomsten en zondagsschool: die een rompeucharistie omlijsten met liederen en een poging tot massa-regie; en die het stempel dragen niet van de boventijdelijke Kerk, doch van de plaatselijke regisseur. En dat is iemand, die, hoewel weinig inventief, toch zelfs onder de Canon zijn mond niet kan houden voor een microfoon; in plaats van de diaken is, naar het schijnt, een explicateur gekomen, wiens taak het is, de wijn van sterke teksten in water te veranderen. “Het is nog *nét* geldig”, zei een jonge Engelsman tegen mij, maar voor de rest is het hier net als in de Kerk van Engeland: hier Evangelical, daar Low, elders nog ietwat High, en het is duidelijk: de meeste pastoors horen zichtbaar thuis in de Low Countries”.

Macht van de mode

Dat is zonder twijfel een der oorzaken van de liturgische tragi-comedie die sinds 29 november in onze povere heiligdommen is ontketend: het

onbewuste verraad der clerken. Het is duidelijk: wat men aldus prijsgeeft – de Latijnse gezongen hoogdienst – zonder dwang van bovenaf, schatte men niet hoog, kende men niet, had men niet lief. Het is wonderlijk, overal te horen, hoezeer ook de eenvoudigste gelovigen dat hoogtepunt van de week wél liefhadden. Niet de menigte heeft hier gebeeldstormd: van die kant was er noch dwang noch vraag. De dwingeland is een machtige, onzichtbare demon: de mode van den dag. De goedgegelovige zielzorger raakt in paniek bij de gedachte, zijn ijver op te hangen aan iets, dat, blijkens een eenzijdige voorlichting, niet meer in de mode is. En die mode varieert hoe langer hoe radicaler. Vroeger was het de Eerste Vrijdag, Fatima of een andere hachelijke bijkomstigheid. Toen kwam de benedictiniserende stylering op, een romantisch begonnen, doch in de grond juiste en nobele Renaissance. Vandaag zijn het natuurlijk niet de door de Universele Kerk mogelijk gemaakte vereenvoudiging en intensivering, doch een aantal besmettelijke hebbelikheden: het zonder reden omdraaien van het altaar; het opslaan van kijkpodia in oude kerken die zoiets niet verdragen; de verlegenheidsoplossingen voor het tabernakel en tenslotte, hoe is het mogelijk, een heruitgave van dat erfstuk uit de Duitse baroktijd, de Singmesse: alsof de structuur van de klassieke Eucharistie het inlassen van liederen gedooft.

De Jacobijnenclubs hebben hun werk goed gedaan. Honderdduizenden die met godsvrucht en uit hun hoofd hun Kyrie, Credo en Sanctus plachten mee te zingen, en die teksten natuurlijk verstonden (zijn wij soms een volk van debielen?) turen vandaag, dof en veelal zonder een kik te geven, op de vodjes met rijmpjes die hun in handen worden gedrukt.

Radicale vernieuwer

Er is een nieuw soort idealistische, moedige, soms brutale zielzorger ontstaan, van een heel wat radicaler type dan de meeste secundaire reformatoren van 1523-1550, type Bugenhagen. Hij is natuurlijk geen ketter (het gaat niet over de leer); hij is een kleine regisseur, en soms een goede. Het is iemand, die in blank vertrouwen denkt: het is de hoogste tijd, het is Elf Uur; de jeugd, de élite, rebelleert; wij moeten iets doen, meteen.

Tachtig procent van het oude is onbruikbaar. Geef mij maar gewoon brood, wijn, een tafel, een Nederlandse bijbel (waarin ik de oneigentijdse woorden wel zal veranderen of weglaten), mijn evidente visie op de eucharistie, en een niet voorbelaste, toch van alle historische kennis verstokene en op de rand van de afval levende kudde, bij voorkeur niet ouder dan dertig jaar, en ik doe het; alleen; in elk geval beter dan de rubrieken van dat tekstmuseum, het Missaal. Want ik ben, voel en denk eigentijds; mijn publiek ook: het gaat er in als boter; het Gezag – maar stil, daarover nu niet; en ik geef de hele liturgische cultuur voor het winnen van één ziel.

Hij kent zijn publiek. Hij maakt zich geen illusies over de onverschilligheid, onwetendheid en verstrooidheid van het katholiek gedoopte protestadsvolk; hij weet heel goed dat, als hij enkele weken, in plaats van uit de Schrift, uit de Koran zou voorlezen, de meerderheid er niets van zou merken. Iedereen, die niet slaapt, heeft dit type ijveraar ontmoet en ook de leken, die zich bewust alleen aan hem toevertrouwen. Want dit soort priester heeft de ijver voor de eer van God, maar nog veel meer die voor het heil der zielen: hij leeft waarachtig niet van brood alleen. Maar hij kan ten prooi vallen aan vreemde en gevaarlijke illusies.

Vier illussies

De *eerste* is deze: dat de eredienst in zijn geheel uitsluitend van onze tijd moet zijn. De Liturgie transcendeert de tijd. En niet twintig, maar alle eeuwen. Daarom is zij nooit geheel van de eigen tijd, zij is de schat waaruit de Huisvader van het ogenblik zowel het oude als het nieuwe tevoorschijn brengt. Zij verbindt de Kerk van vandaag met die van Gregorius, Benedictus en Augustinus; maar ook met die van Cluny, van Trente en Pius X, bovenal met die van de Bloedgetuigen, waaronder de Apostelen. Al degenen, die een deel van de bijbelse verkondiging verzwijgen, omdat “het onze tijd niets zegt”, die onze dodenliturgie vervalsen met bewust verkeerde vertalingen (want zij schamen zich voor de drastiek van dodenrijk, muil des leeuws, gericht en hel); die de oud-christelijke woordenschat castreren; die de demonen schrappen uit de evangelieën; die

de geestelijke zin van de johanneïsche Tekenen negeren “omdat die te moeilijk is”; die een beter Canontekst ineen flansen, alsof dat een aangelegenheid kan zijn van eenlingen (stukje Hippolyti, stukje Taizé, stukje uit eigen duim); die de namen van Linus, Cletus, Laurentius, Agnes en Caecilia als onbruikbare lorren weggooien – zij zien dat niet -. Niemand kent die heiligen, zeggen zij; zorgt er liever voor, heren, in uw prediking, dat uw volk zijn heroën léért kennen en schaamt U niet voor de Romeinse oorsprong van uw liturgie. Liever dan de kleine bekommernissen van uw eigen milieu (“dat de kloosterlingen niet van de wereld mogen vervreemden, Heer, ontferm U”; wat zou Benedictus, wat Bernardus hiervan zeggen?) Liever dan de onbeduidende namen van het heden, roepen wij de namen op van Abraham, Elias, Stephanus en Johannes de Doper en van de talloze anderen, die de predikers nooit meer noemen, tussen hun actuele toespelingen en eigentijdelijke piquanterieën, waarmee zij laten zien, hoe gemoedelijk, geëngageerd en welingelicht omtrent actuele wereldse humbug zij wel zijn. Juist het “moeilijke”, juist de Honing uit de Rots die Christus is, onthouden zij, uit kleinmoedige vrees, oneigentijds te spreken, aan hun onwetende schare. Als zij dan niet weten, hoe zij het brengen moeten, laten zij beginnen hun stokoude liturgische teksten te leren kennen: die bevatten alles, en in de juiste verklaring. “Aan missaal en brevier heb ik genoeg”, zei Paus Johannes.

En hiermee zijn wij aan een *tweede illusie*: om de gewonen te pakken moet men gewoon doen. Dat is een dwaling. Het triviale – en al het louter actuele is banaal - , ook al valt het op, verveelt meteen. Augustinus nam als richtsnoer van zijn verkondiging (let wel, in een ongeletterde havenstad van veertigduizend zeer gewone lieden): het allerverhevenste, direct gepuurd uit de Schrift en verklaard naar de authentieke traditie en levend gemaakt door mijn eigenste ervaring, is nog net genoeg voor de allereenvoudigsten. De Geest, die de heilige Boeken ingaf, heeft het niet gedaan met gemoedelijkheid en conformiteit aan de wereld, doch met goddelijke poëzie en onwerelds licht en die Boeken zijn het, die allereerst verkondigd worden in de Eredienst (veel meer dan in dat abstruse en onontbeerlijke vak, de theologie.) De liturgie is een heilige Stede op den

Berg, naar welke, Jesaja 60, alle stammen der mensheid onweerstaanbaar zullen optrekken. Is dat bovenaardse licht niet meer in haar te zien, is zij even triviaal geworden als de omringende wereld, dan is de liturgie verdwenen. Waar naar toe? Misschien naar de laatste ootmoedige abdij, naar een Ierse dorpskerk, naar die jonge Batakse gemeente op Sumatra, waar de radja's toen zij voor het eerst de Gregoriaanse gezangen hoorden, met tranen in de ogen zeiden: maar dat zijn onze eigen gezangen, alleen veel verhevener, vader; wellicht naar Rusland, een Rusland zonder veiligheid en zonder gouden koepels, maar met een gouden liturgie.

Een *derde illusie* is het vergeten van een feit, waarover zelden wordt gesproken: de betrekkelijke onverschilligheid en de als vanzelfsprekend aanvaarde onwetendheid, in zaken van Heilige Schrift en Geloof, van een groot deel van ons kerkvolk. Wat de protestantse kerken vult is merendeels een kleine kudde, die begerig is naar het Woord, anders kwam zij niet; het is een élite, soms een vurige Gideonsbende. De katholieken zijn een massa; miljoenen. Zij willen goed, zij leven in de zon die Christus is; zij bevroeden veel, doch zij weten weinig. Zij kennen de Schrift maar karig; als schapen van de Goede Herder gaan zij naar de altijd stromende fonteinen van de Sacramenten. Het zijn, zoals in Paulus' dagen, "niet vele geleerden, niet vele machtigen, niet velen van hoge afkomst", typisch de alomvattende Kerk. Dat is de grootheid der Kerk, maar ook haar zwakheid, die onafzienbare passieve menigten. Terecht wil men een intenser dienst van het Woord. Doch voor de menigte is een indrukwekkende dienst der Tekenen nog belangrijker: als onze gelovigen onder de indruk zijn, zeggen zij, dat het "zo plechtig was". Niets is voor ons allen, die onze ziel willen opheffen, belangrijker, dan die verhevene, meer bevroede dan verstande wijze van doen, die het geheim is van onze eredienst.

Dan zijn wij bij de *vierde illusie*: de overschatting van het didactische. De Nederlander, die iets weet, hoe weinig ook, schoolmeestert. Hij gelooft niet in de kracht van het onveranderlijke symbool, het verhevene woord, het boventijdelijke gebaar. Hij vergeet, dat

de Schrift weinig betoogt, doch veeleer verkondigt en meest door middel van een soms verbijsterend eenvoudige, soms verblindende poëzie. Daaraan kan geen uitleg raken.

Verklaring is onontbeerlijk, maar zij kan niets zijn dan een sober commentaar op de bijbelse verkondiging en zij hoort thuis in de homilie. De eigenlijke eredienst is een oneindig hogere verkondiging: hij geschiedt in het doen, in het werkelijk tegenwoordigstellen, in het deelnemen zonder uitleg. De Benedictijn doet, leeft, is; de Russische priesters, die ik heb zien celebreren, roepen zonder eigen woorden, louter door dat wonder, hun liturgie, de werkelijkheid op van het Koninkrijk dat niet van deze wereld is; ons, onwetenden (en wie is hier wetend?) ontrukken zij aan de “wereldse bekommernissen”. Liturgie is “nutteloos”, gratis; in haar wordt spreken vanzelf zingen, zij heeft geen ander doel dan de ere Gods, die onze verheffing is. Het is een Licht, Wie wil, ziet; wie niet wil ziet slechts een vreemd schouwspel, door de bril van de oude materialistische Adam; de goddelijke majesteit dringt zich niet op en laat zich ook niet opdringen door al te nadrukkelijke regie.

De grote kans

Het heeft geen zin een satire te schrijven op de chaos die, hoe kon het anders, na die luttele proefmaanden is ontstaan. De feilloze en subtiele, bijna onzichtbare regie, die in de oude rubrieken was vastgelegd, wordt niet straffeloos prijsgegeven voor de haastige improvisaties van een aantal commissies en een clerus, die van nature neigt tot het gemoedelijke of pathetische. Ik heb in een grote stadskerk vieringen gezien, die doen denken aan *Moeders Wil is Wet*: horden slonzige kinderen op stoeltjes tegen het altaar, een kleine tiener solozingend voor een microfoon, op een infame tekst, midden onder de offerhandeling, tegenover een volmaakt apathische menigte; want wat er ook is veranderd, de doffe apathie is dezelfde gebleven.

Maar er zijn ook kerken, waar een eerbiedige celebrant, een schare helpers, een edelmoedig koor en een naar hemelse spijs begerige menigte, elkander

en de bezoeker stichten. Dan vraagt niemand meer: welke taal?, hoeveel hybridismes?, hoeveel procent traditie?, hoeveel zwakke punten?, ook al gaat het niet aan, in dit sublieme gestuntel een creatie voor de toekomst te zien. Dan begint men iets te zien van de mogelijkheden, die het Conciliedecreet aangaande de taal heeft geopend. Vooral in die vormeloze, onpretentieuze kerkzalen die het huidige kerkenbouwbudget nog mogelijk maakt. Hadden wij maar duizend van die kleine zalen, liefst zonder banken, waar ieder woord wordt verstaan en geen mens kan pontificeren op eigen vuist.

De taal

De vernieuwing is gekomen als een revolutie. Zij heeft Mirabeau's, haar publieke tribunes, haar edelmoedig episcopaat, haar *réfractaires*, wellicht ook haar geblokkeerde Tuilerieën; zij heeft ook haar eigen taal. Dat is de reden, waarom zij zoveel moeite heeft met het allerbelangrijkste, het vertalen. Ons vroeger zo kruiige, na 1700 zo deftige Nederlands, is vandaag deerlijk gehavend: door de bewust gesecculariseerde woordenschat van leerboeken en pers, door de zwevende termen van de psychologen, door de abrupte en voor een deel slechts onderbewust samenhangende structuur der huidige dichterlijke zegswijs.

Nu wordt zij plotseling gezet tegenover het rationele, precieze, belegen, gemunte, eeuwenlang beproefde christelijke Latijn. Het is alsof men brons moet omzetten in plastic. Pessimisme is een zwakheid van kleinmoedigen: die oude Kerk van ons, *elle en a vu bien d'autres*. De dom blijft wel staan en de teksten zijn toch onwrikbaar; die stroom nieuws vervliet wel, al zal er iets van resten. En bij het zien van de verborgen werkers die, in opdracht en in helse haast, gave welpen moeten lokken uit de schoot van de steriele hydra, genaamd Commissies, denkt een goed christen: *tantus labor non sit cassus*. Doch de liturgie is het Heilige der Heiligen, het is de oogappel van de priester (wat betekent daarnaast de kermis der letteren); het is ook de enige toevlucht in de wereld der ingenieuze apparaten waarin wij, efficiënt en hol, moeten leven; het is de ándere wereld. Wij hebben geen nieuwe teksten, geen betere psalmen, geen gedemythologiseerde Schrift, en in

zoverre ook geen nieuwe liturgie te verwachten. Of deze eeuw in staat is de dom van onze weergaloze eredienst te reinigen, te ontdoen van het overtollige, en dan opnieuw met eerbiedige handen in te richten, dat weet nog niemand; maar de liturgie is een Cenakel, dat de Geest sinds Pinksteren nog nooit heeft laten schenden.